

USUTEADUSLINE AJAKIRI

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI VÄLJAANNE

Vastutav toimetaja: **O. Sild**

Ajakirja toimkond: O. Sild (juhataja), J. Köpp, S. Aaslava, H. Masing,
J. Taul (korrektori kt.), K. Tiit, E. Teppan, V. Uuspuu (asjaajaja)

Sisukord:

Lk.

O. Sild: Andmeid ja teateid Jonas Nicolai Nicopensis'e ja tema eestik. jutluse kohta	1—3
H. Joh. Karm: J. N. Nicopensis'e visitatsioonijutlus a. 1641.	4—11
O. Seesemann: Kõlaanalüüsist	11—17
Rud. Kiviranna: Kirjanduslikult põhjustatud kuradi tüübid (lõpp)	18—21
Hendrik Neemekuru: Kuradi tüübid tingituna aja arusaamisest ja maitsest	21—32

Tartus, 1936

AKADEEMILINE USUTEADLASTE SELTSI KIRJASTUS

Usuteadusline Ajakiri

Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi väljaanne

Vastutav toimetaja: O. Sild

VIII aastakäik

1936

№ 1

Andmeid ja teateid Jonas Nicolai Nicopensis'e ja tema eestik- jutluse kohta.

O. Sild.

Jonas Nicolai Nicopensis ehk Nycopensis (rp. Nicopiensis, Nycopiensis) on immatrikuleeritud Tartu rootsiaegses ülikoolis 15. novembril 1634: Rectore M. Michaële Johannis Savonio (vt. *Matricula Academiae Dorpatensis*, mainitud aasta ja kuupäev). Ta õppis Tartu ülikoolis kuni 1637 (*Ehstlands Geistlichkeit*, lk. 277). Nimi Nicopensis (ka Nicopensius) on tuletatud Rootsimaalinnast Nyköping, kust Jonas Nicolai (s. o. Nikolai poeg) nähtavasti pärit oli.

Pärast Kirbla koguduse õpetaja Laurentius Wiburgensise surma otsiti siia pikemat aega õpetajat. Sooviti kedagi Wulbranduse nimelist õpetajat augustis 1638 (vt. EKA, *Acta Eccles. [St. Michaelis et] Kirrifer*, nr. 491, f. 130); siis sooviti Lars Vigaeus't 1639 (ibid. f. 135), selle järele Sveno Andreae Gidebergius't (ehk Gydeberg) Paidest (ibid. f. 137; 139; 142: 12. juul. 1639).

Lõpuks tuli Kirbla õpetajaks — nähtavasti 1639. a. II poolel — Jonas Nicolai Nicopensis. Tema ajal oli Kirblas 9. III. 1641 piiskopp Iheringu visitatsioon. Ja Nicopensis'e kohta öeldi sel visitatsioonil, et ta „lühikeste aastate eest“ oli tulnud siia õpetajaks.

Juba 1644 on ta Kirblas surnud, järele jättes abikaasa ja 3 alaealist last. Lesk kirjutab sellest oma kirjas 26. I. 1645 piiskopile ja kaebab oma viletsa seisukorra üle. Talupojad ei tahta kõiki maksusid maksta, kuna olla läinud aastal vähe jutlusi olnud. Lesk

seletab, et halbade teede pärast ja kõrvalise koha pärast ei ole kõik võõrad õpetajad tulla saanud (ibid. f. 118), kuni Mihkli praost määras siia üliõpilase J o h a n n e s e. 14. III. 1645 kirjutas lesk (Ursula Pelitz rp. Beelitz) uuesti ja kaebas oma häda; ta soovitab uueks õpetajaks mainitud üliõpilast Johannest, keda talupojad eelistavat ordineeritud D a n i e l G ö b e l i u s ' e l e (ibid. f. 119-a).

Piiskopp vastab 18. III. 1645 (ibid. f. 119-b) ja teatab, et tema poolt ordineeritud Daniel ligemal ajal praosti poolt introductseeritakse, kuna ta olla keeleoskuse ja vaimuannete poolest selleks kohane. Piiskopp püüab leske lohutada armuaasta õigusega.

Nicopensise nime kandjate suhtes olgu siiajuure veel tähendatud, et tänase päevani esinevad meie kodumaal N i k o p e n s i u s e - nimelised perekonnad, näit. Karilatsis, Kiidjärvel ja mujal. Eriti on rohkesti sellenimelisi isikuid Põlva kihelkonnas (kuhu kuulub ka Karilatsi). Kohaliku õpetaja lahkkel teatel tuleb arvata, et nimi on Rootsi ajast pärit, „nagu kohapealne traditsioon räägib“.

Ühe Nikopensiuse lahkes vastuses öeldakse, et räägitakse, et peale Põhja-sõja üks sellenimeline kõrgem rootsi sõjaväelane on siia elama jäänud. Kas ja kuidas Tartu-poolsete Nikopensiuse-nimeliste isikute esivanemad on ühte kuulunud Kirbla õpetaja Jonas Nicolai Nicopensis'ega, ei ole mulle seni veel selgunud.

Jonas Nikolai Nicopensise säilinud eestikeelne visitatsiooni-jutlus avastati stud. theol. H. J. Karm'i poolt a. 1931, kui Ristiusu Arkeoloogia Kabineti ja Kirikuloolise Seminari poolt ja ülesandel hakata registreerima meie visitatsiooniprotokolle, kusjuures tuli ära märkida ka seda, kas visitatsiooniprotokolli juures leidub mõni jutlus või muidu mõni dokument, eriti eesti keeles. Vanemaid jutlusi ja dokumente, eriti eestikeelseid, kavatseti trükis avaldada. J. N. Nicopensise jutluse avaldamine on viibinud, kuna jutluse ära kiri ei olnud veel trükivalmis seatud, kui J. Karm Tartust peale ülikooli lõpetamist lahkus. Vahepeal on jutluse ära kiri läbi vaadatud ja nüüd trükivalmis seatud.

J. N. Nicopensise säilinud visitatsioonijutlus on visitatsioonil 9. III. 1641 tema poolt peetud ja on tema oma käega kirjutatud. Ta leidub Kirbla koguduse mainitud visitatsiooni materjalide hulgas f. 122—129, tekst on f. 123-a—128, seega on teksti 12 lehekülge. Jutluse lehed on kaustalt väiksemad ($20 \times 15\frac{1}{2}$ sm) kui muu materjal neis aktides. Neil lehil ja muul materjalil neis akti-

des on ühtlane jooksev numeratsioon. Jutluse lehtedel on teksti 24—27 tihedalt kirjutatud rida leheküljel. Jutluse lugemisel käsi- kirjas tuleb mõningaid iseärasusi silmas pidada.

Esimese tekstilehekülje kitsale äärele on üleval märgitud: *Concio visitat. habita zu Keriferr 1641. Jonas Nico. Nicop. p. K.*

Jutluse kiri on kirjutatud gooti tähtedega, ladina- keelsed laused ja enamasti ka sõnad ladina tähtedega. Gooti kirjale vastavalt esineb tekstis pikk „f“, lühike „f“ ja „f“; „ü“ asemel kirjutatakse enamasti „v“; kokkukirjutatud „ae“ esineb „ä“ asemel.

Lühendeist on ladinakeelsetes lausetes tarvitatud enamvähem harilikke.

Eestikeelses tekstis esineb ka lühendeid ¹⁾. Tähtsamad neist on:

(cß =) Ch — Kristus

Evgłmi — Evangeeliumi.

I. — Issand.

K. — Keik; kui; kogudus.

K. Dav. *ψ* — kuninga Taaveti laulud (psalmid).

M. — Meie, jne.

N. — Nink

U. T. — Uus Testament.

p. — põha

per — per (näit.: Sem*pr*ast)

R. — Ristirahvas

g — us (näit.: Paulg, kannatg)

V. T. — Vana Testament

¹ Trükitehnilistel põhjustel ei saa siin kõiki lühendeid esitada.

J. N. Nicopensis'e eestikeelne visitatsioonijutlus a. 1641.

H. Joh. Karm.

Exord. a Dicto S. S. Gen. 19 Kuß Jummal wahtis nende Sodomiteride N. Gomorr. kurri ello pehle N. pididi nemm. seperrast nuchtelma sijs neutis temma kummatkit selle wagg. Mehele nimmi kaß Loth, omma Jummaliko armo, ninda eth enne kui Sodom N. Gomor. sayt hukka, siß lekitis Jumm. omma englit Lothi iures kumbat tedda maynitzit N. ütlit: paeßa omma hinge, eth sinna mitte üchtlais sefinn. Sodoma kaß hukka laehet.

Applic. dicti. Otze R. R. Siß naehp kaß Jumm. weel tennapaew sijn lißslandi Maßs M. furia ello pehle ninda eth temmal küll sih olleg meidt nuchtelma, agaß temma neutap M. kummatkit omma suhre armo N. laehetap omma englit M. iures katzma, kumbat meidt maynitzewat, eth M. omma hinget peame peßima, etc. se on eth. M. hends teiste pattust N. furiaß ellust ümberpöhrme, eth M. mitte Jummala kange nuchtluse siße langeme, N. ninda iggawest hukka laehme. *Semperr.* R. R. teggetet mitte kui nedt kanget Sodomit. kumbat nedt Jumm. englit furiaßte tagga otzfit, mitte kaß kui Lothi waegmechet, kumbat se linna sees hukka legit; erranis etc. kui Loth, temma rækis hæsti Jumm. englide kaß söhtis N. iohtis nemmat, N. küliß nende sannat; Ninda piddaket teije hends kaß nendefinn. wörade wasto kumbat Jummal neidt Englide aßemell teije iures laehitap; ræketet hæsti nende kaß, etc. *Semperr.*, agaß eth M. sedda woime tegg. N. eth sefinn. M. tennapaewanne ettewotmuß woig hæsti teija, siß palluse teif süddameß N. eth. Jumm. M. awusa biscopi nouw N. ettewotmuße tahagit önnistama, eth Jumm. nimmi sehl lebbi woig auwustudt N. nedt pattuset jnnim. ümberpöhrdut sahma. *ßperrast* eth Jumm. minnulla armo weliapaiaatada N. teile önnne wastowott. N. taehh. pannema tachtis andma, Jummala nimmi auwur M. pattuse ello parranduseg etc.

Text: 1 Cor. 4. Seest piddako meidt iggamees nimmit. Ch. theniride N. Maiapid. ehst, ülle nedt Jummala falla aßiat; Neidt küßitage agaß nende maiapidaiade iures enamb teps mitte kui sedda, eth nemm. truwit sahwat leudut.

Introit. ad Text: M. luggume se W. T. sees, kui se teikewegg. Jumm. omma truwe Sullasell Mosi kestis temma pididi se körbe sees öhe hone üllestegg. kumba sees Jumm. ißi üchtleiß omma theniride ka tachtis nende Jsraeliti lapsede iures tull. ellama N. ollema.

123

Exord. a dicto s.s. Gen. i. Kõik Jümal vastustand
 nende Sodomusele de Gomor. Kõnni alla pool Jümal
 K. pöödi nend. seppast ühtedena Jys nendele Jümal
 Jümal Jümalist tõele ümber. Mõiste nend. Kõik Jümal
 Lõik, nend. Jümalist nend. nend. Kõik Jümal
 Sodom K. gomor. Jümal Jümal, Jümal Jümalist Jümal. nend. Kõik
 englist Lõik nend. Jümalist Jümal nend. Kõik Jümal
 nend. Kõik nend. Jümal Kõik Jümal nend. Kõik Jümal
 Jümal. Sodom Kõik Jümal Jümal.
 Apph. Jümal K. K. Kõik Kõik Jümal. nend. Jümal
 Jümal Jümalist Mõik M. Kõnni alla pool nend. Kõik Jümal
 Jümal Kõik Jümal nend. nend. Kõik Jümal nend. Kõik Jümal
 Jümalist nend. Jümal nend. Kõik Jümal nend. englist
 M. nend. Jümalist Jümalist nend. Jümalist nend. Kõik
 M. nend. Jümal. nend. Jümal. Kõik. Jümal M. Jümal
 Jümalist nend. Kõik Jümalist nend. nend. Jümalist
 Kõik M. nend. Jümalist nend. nend. Jümalist nend. Kõik
 nend. Kõik nend. Jümalist Jümalist Jümalist. Gomor.
 K. K. Jümalist nend. Jümal nend. Jümalist. Jümal.
 Jümal nend. Jümal. englist Jümalist Jümal. Kõik nend.
 Jümal Jümal Lõik Jümalist Jümalist Jümalist nend.
 Jümal Jümal. nend. Kõik Lõik, nend. nend. Jümal
 Jümal. englist Jümal Jümal Kõik nend. Kõik Jümal
 nend. Jümal. nend. Jümalist Jümalist Jümalist Jümal
 Jümalist. nend. Jümalist Jümalist Jümalist Jümalist

Öigke ninda on Jumm. sesinn. N. T. sees keshnut omma truw Sullas. se on keikille M. ilmlit. wannemb. eth nemm. peaw. se körbe sees, se on sesinn. jlma sees, öhe Maia üllestegg. se on se p. R. Kirko R. tempel waelia aehitama, kumba sees Jummal jhi omma thenir. R. maiapidd. kas, se on keikide truw. öppijade ka, keike R. jnim. iure tahap tull. nende ka raekida. Semperr. tullep se p. apost. Paulg M. tennap. Terti sees, R. neutap meile mis doch üg oigke Jumm. Sanna Sullane R. thener on mis temma ampt, R. kuitaho temma hendis peap pidd.

Peap seperr. sesinn. Tert M. armas olla a. Se Mehe Pauli perrast, ke kiritap nedt sinn. sannat: Re on se linna Tarsu sees Cicilia¹⁾ Mahs ilmade tulnut, Act. 22, Beniamine suggust; R. nende Juda kolite sees studir. Act. 26 R. oleks küll eth sesinn. Paulg ehmal Ch. omma sanna kas olli erralaytnut R. se p. R. Kirko ka kuriasti ümberkeinut Act. siis on temma doch hendis immelik. kōmmbell haesti ümberpöhrnut kui M. sest loeme küll. Act. 9 etc. perrast agas kuß temma on ninda lebhi se p. Waimo ülleswalgust. R. ümberpöhrnut, siß on Chr. nimmi sees iuttlufet piddanut kaufelt nende pagganade iures erra laehnut. Meile pattud. andig andminne Chr. nimmi sees kulutanut. R. ninda M. wannemb. R. kas meidt, ehmal se maggusa Evglmi iuttlufe kas ülleswalgustanut. Se β. Süh minkperr. sesinn. Tert. peap Meile armas olla. On se asia perrast, sest sesinn. tert raekip mea Meile keilille etc. tarwis tullep.

Se γ. Süh, minkperr. etc. on M. awusa biscopi perr. ke on M. suhremb kirko wannemb, temma on keshnut eth M. peame nedtsinn. P. sannat temma ehs ettelugg. R. errasellietama.

2. Summa ehk monstuß sestfinn. Tert. on sesinnane eth Paulg raekip siin löhidelt. a. Neist kirko öpp. personist, R. β. Nende amptist, se on, mis nemm. ommat R. mis nemm. peaw. teggema.

3. Fundao hug Text. in nro Catech. Nedtsinn. sannat sahwat arwatut, M. p. R. op. sees. a. se 4 Jummala kesh. sees, kuß Jummal opper. etc. β. se 1 palwe sees M. pöha pat. etc. γ. se 3 paehtücki sees, kuß Chr. annap. keikill apost. R. Chr. thenir. Nende ampti sees suhr meelewald, üttelep: minket keik etc.

Partitio Text: { 1. Pars G. Explicao Textg
 { 2. P. G. Applicao eigd. per doctrinas.

1) pro: Cilicia.

Votum etc. P. 1. In priori parte 1. loci et temporis rāo attendenda. i: millal N. kuß pohle Paul9, nedt sinn. sannat raeknut on, nimmi kaß; Sell aijal kuß se p. Jummala apost. Paul9 on Otze iuttluße ampti sees tulnut N. on hafnut iuttlußet pidd. se pöha Corinthi foggoduße sees, siis on temma sesinn. 1. Ramat omma kulia lapsille se linna Corinthi iur. laehetanut, sest Philipp. linnast erra, lebbi omma Jüngrit Fortunatū Achaiū N. Timoth.

2. Ministerij institutio observanda, se on, Mea kirkibandat ommat, N. mis Nende ketti on andtut: Sest raekip se

Text: Sest piddako etc falla aßia. Mintperr. agas Paul. nedtsinn. sannat raekis, on se süh sesinnane. Sest temmal olli mönni-sugguset kuhliapset; mönnikat piddis. Jumm. apost üppris suhret, kui Jummalat; mönnikat, etc üpp. kuriasti N. wihasit erralantfit, errapetsit N. errataps. nedt apost. Mönnik. agas teggis öhe wahe nende wahelt etc. Kuß agas Paul9 sedda keif neggis, siis kostis temma Neile keif. nende sinn. sannade kaß N. neutis Minkfarnaz Jumm. apostl. ommat, N. kuitaho nedt kuhliapset. nende wasto peaw. pidd. Ütlep seperr. Paul. ni pallio: Me olleme mitte Jumm. sest keif mea M. thaeme, sedda tullep mitte M. omma, erranis Jummala Weggist, M. oll. mitte se jßand ißi, muido temma thenirit, seperr siis kullset se mea M. temast raekime. prast nedt kumbat Jumm. apostlit ninda söi-maw. etc nemm. egiwat kas erra, sest M. oll. Chr. thenirit, kumbat se Jß. Chr. sanna N. tachtmiße wellia laotaw. semperr. ke meidt erralay-tap se laylap se Jßand ißi erra. Kui Chr. ißi raekip Joh. iures ke teidt minnu apostl. kuhlep, se kuhlep mindt etc. perrast siis on se ka mitte haeh se öhe ülles töstate N. se toyse erralant. sest M., oll. keif Chr. thenirit, öhesugg. auwo siße, öhesugg. Jß. haehle N. sanna peame M. welliapaiat. semperr. etc. N. olko küll eth M. andede wahelt üg wahe on, ninda eth selle öhelle parremb N. selgemb keele on suhremb N. targemb iulguß, siis on doch M. ampte weggi N. sanna wahel üchtfit wahe, semperr oll. M. keif Chr. thenirit N. otzime Chr. auwo, N. keif innim. öne.

Schl iures annap Paul9 wel thaeta neile Corinth. misugguset Chr. thener. omm. nimmi, kas Maiapidd. ülle Jumm. falla aßiat, se on, mudt Ilmlif jßand. wotwat thenirit seg, eth nem. Nende Maia willia weig N. walda pehle peaw. wathma, agas M. jß. Chr. ep olle nisugg. jßandt, seperr. ep oll. M. ka mitte nisugguf. thenir. kumbat öhe ilmliko aßia peale, erran. waimoliko falla aßia etc. kumb agas sesamma falla

aſia on öppep Paul9 muhs paijkuſ, kuſ temma ninda rækip: Se on tödd. töſi N. üg kaſſis ſanna eth Chr. J. ilmaſe tulnut on nedt pattuſet önsaſ taehha: Seſinn. ſalla aſia olli ilmaſe thaedmatha, ſeperr. on Chr. omma thenirit ſeg kutznut, eth nemm. ſeſinn. peaw. wellialahotada, eth Chr. on keik innim. pattude ehs erraſurn. N. keik innim önniſtuſe *perr* ülles ülleſtouſnut. etc.

3. Ministrorum Verbi functio notanda, ſe on kuitaho Chr. thenirit peaw. hendſ pidd. omma ampte ſees: Seſt rækip Paul9 ninda: Nüdt küſitage etc. truweit ommat.

Enne nüdt on Paul9 ræknut Chr. thenir. *perſoniſt*, nüdt rækip temma nende amptiſt, miſ nem. peaw. teggema, nimmi kaſ eth nemm. truweit ommat. Nüdt ſeiſap agaſ öhe tru. Chr. theniri ampt 2 tük. ſees.

1. Fidelis pastor habuit legitimam vocaom. ſe on, ſe tahap üg truwo Chr. then. etc. ſe peap othma ſenne, kui temma ſahp ſeg kutzutut etc. M. naehme ſeſinn. ilma ſees, eth kuſ üg thener peap öhe ilmliko iſanda Maia. etc. pehle wathma, ſiſ peap temma ſeſt iſand. kutzut. ſahma etc. Otze ninda N. well enamh, ſiſ woip ka üchtlit ſe taijw. Maia etc. pehle wahtma. 1: ſe p. R. Kirko ſees thö teggema, kuſ temma mitte ſeſt taijwaſeſt Jſ. Chr. on ſeg kutz. Seſt niſugg. kutzmatha theniriſt rækip Jumm. iſi kuriſti Jer. 23. Ma laekitin nedt thenirit mitte, N. kummatkit iohgſit nemmat etc. *Semperr* peap üg truwo thener Chr. kutzut ſahma kui Meile ka ſedda neutwat nedt Exp̄lit. Ninda ſe W. T. ſees enne muift kutzuſ Jumm. iſi nedt *prophetit* N. apoſtl immeliſ. kombaſt keſkis neile iuttluſ. pidd. ſe. p. R. R. ſiſe, N. ta wotis nende iures ſeiſta N. nemm. awitama; Ja ſeſinn. N. T. ſees M. aijall, kutzup Jumm. well omm. ſullaset. lebbi M. awſat wannembat, kelle kohuſ on kutzma, ſemperr peaw. Jumm. ſullaset ohtma ſenne etc. Sehl iures peaw. kaſ. nedt öppijat kumbat ſahwat kutzut ſeſt Jummalaſt, mitte hendſ üppriſ kangeſt waſto pannema. Seſt Jumm. ſahp Sehl lebbi wehaſeg.

Exod. 4 kuſ Moſ. pandiſ hendſ Jumm. waſto N. ütliſ: Mul on üg raſſe keele, agaſ Jumm. koſtiſ; ollen Minna ſe keele mitte lohnut, etc. Jonas c. 1. ta chtiſ kaſ mitte Jumm. kutzmiſe pehle tull. ſe iuttluſe ampti ſees, muido iohgiſ erra, agaſ Jumm. wottiſ tedda Merre pehle finni. Ninda peaw. ſeperr. weel tennapaew. kumbat Chr. truweit then. omm. mennema ſinnaſ kuſ pohle Jumm. lebbi awſat wannembat kutzup N. ütelda ſe p. R. Daw. p. 118. ach iſand aijta, ach iſ. laſe haeſti leiſa. Re nohr on erra kartko mitte, ſeſt

Jummal woip temmalle küll omm. armo andma, etc. N. laulk. se p. R. R. ka, ach Jumm. sinna weel tennapaew ni rikas, kui sinna ollet olnut iggaw. etc. Kelle üg raske keele on, se lothko Jumm. pehle, ke se keele lohnut on etc.

2. Fidelis pastor legitimā acceptā Vocaon bene administrabit i: se truw Chr. thener peab hends oma ampti sees haesti pidd. sedda sündip. a. Verbi D. Sincera p̄dicaōe. i: Ruf Jumm. sanna N. falla aſia sah̄p öigkeſt welia raektut. i: temma peap muido middaki raekma kui sedda, mea se V. nink N. T. ia M. 5. paetiſkide kaſ üchte tullep;

Sehl jures peap kaſ üg truo Jumm. sanna sullane öigell. kombel, keikille Jnnim. sesamma Jumm. sanna N. falla aſia welia kulu-tama, se on Nedt kangelaijlat Jnnim. Jumm. kange keſku kaſ nuch-telda N. üttelda, eth nemm. ommat se keſko Neduſe, Jummala wiſa ſesinn. ello ſurma, N. se iggaw. ſurma aerdeninut, kuſ nemm. hends mitte tahtwat ümberpöhrma, N. ſeſt pattu unneſt ülleſtouſma. Nedt waiſet N. waggat agaſ Jnnim. peap temma ſehl waſto, ſesamma rōmoliko J. J. Evgłmi kaſ tröſtma N. ülleſtöſtma. Ninda on Paulg, Pet. Joh. ia Ch. iſi teijnut, kui nedt Hiſtoriat neutwat. Etc. β. Sc̄rmtorum genuina dispensaōe. i: Nedtsamm. pöhat N. T. — ſacram. (kumbat Chr. iſi on se p. R. k. ſiſe ſaednut) peap temma oigk wellia iaggama; se Raſwaſ riſtida, pattulle N. Jumm. armulle wotma, se Raſw. öppma miſ ſe kaſliſ Jumm. Sac̄r. on, minkperr. nemm. ſedda peaw. brukma, N. kuitaſo nemm. ſedda töſine uſo ſees Nende hinge önniſtuſeg woiwat brukma etc.

γ Clavium regni Caelorum iusta vsurpaōe, i: Etc. δ. vitae propriae iuxta Verb. p̄dicatum bona directione. i: temma peap ſe ſanna ierrel menn. mea temma oppep eth tema ello N. oppeduſe üchte tullewat, N. eth temma mitte ſedda öhe kaeh ka mah ſyſtap, mea temma ſe toſje kaeh ka on ülleſtedh.

Kui Auguſt. ütlep: Seſt Niſarnane öppiſa, woip mitte nuchtle-matta iaehma, muido J. ſahp tedda ſesinnane ilma ſees aiſkſaſti ſijn N. ſehl iggaw. ſel wiſmſel paewal, kuſ Chr ſap temma waſto üttel: Mat. 25 iohgſet minnuſt erra teije kurriateggiat etc. ſemperr. paſlukem meidt ſe p. R. k. kaſ N. laulaſ: pea ülle meidt, Jſband, ſinnu parremba kaefi, eth ep M. mitte langeme ſe pattu N. hebeduſe ſiſe. Wathket N. J. nedt ommat nedt tükit, kumbade ſees peap ſeiſma üg Chr. J. truo maiapidd. ke taſap omma ampt haesti tegg Olſo agaſ küll, eth

nedt kuhliapset hendes mitte haesti piddaw. Muido ommat ni ülleandut eth nemm. mitte Jummalä ellik Junim. *perr* hohlewat, kui se pharao on teynut. Mönnikat omm. ni kangikaylat, tachtwat hendes mitte ümber pöhrma kui Herodes etc. Mönnikat ni wallatamat N. kariat kumbat hachwat ridlema nende kirkifand. opped. *perr*. kui nedt pharis. Kumbat erralaytsit Chr. ia tachtsit tedda kas kiwide ka surnug systma. Möninkat ni ilma tennalikut, kumbat mitte omma kirkif. ni pallio andma, kui temma kohg om, et temma voip hendes toylma etc. Sijs peap kummatk üg truwo Chr. thenerit omma ifand Explo ierrel keija, omma ampt truwwist tegg. N. thaedma, eth mea temmal sijn ilma sees on waia sedda sahap Chr. wihsel paewal temmal küll rofeste ja rikaste magma, kus tema peap se kroni kas sest auwust N. iggaw. ellust kronitut sahma. 1. Pet. 5 Nedt ülleandut. etc agas kuhliapset. sawat ka wihsel paew. nende omma palk sahn kus Chr. sahp nemm. kurriasti *seperr* seymama, N. se pörku hauda thulde kas iggaw. etc.

2. P. Applicao hg Tex. *per drnas* i: M. brufime sesin. Text 1. oppeduseg N. öpp. mis se iutluße ampt on. hoc est a. üg auwuf ampt, Se ifanda *perr*. ke sedda üllestöfn. on ke on mitte üg ilmlif ifand erranis üg tanw. etc. *semperr*. üttele Paulg sijn, M. oll. Chr. thenirit. 2. Cor. 5. M. oll. keftut Chr. aßemell. auwuf on *seperr*. sest Jumm. kutzup ifi omma sullas. sesinn. ampti sees. auwuf on *seperr* sest Jummal ifa on ifi se paradise sees sesinn. ampt pöhitzenut. Gen. Ja etc. *seperr*. sest Chr. J. temma aing poik on sesinn. ampti sees ellanut etc. *Semperr* katzket teye eth teye sesinn. Jumm. ampte N. temma thenirit mitte erralaytate, etc. sest se pehle tullep üg kange Jumm. nuchtluf. E. g. Nedt sodomiterit etc. gen. 19. Nedt Israelit. 2 Chron. 36. etc. Nedt Judat etc. β üg tarblinne ampt, sest sehl lebbi peam, M. moistma mis Jumm. falla aßia on, N. kuitaho M. woime önsag sahma. Etc. γ . üg raske ampt; sest Paulg nimmetap nedt öpp. Chr thenirit. Re sesinn. ilma sees naehme M. eth öhe sullasell on mönni raske thö, peap mönda külm soia etc. kandma, ja wahelt weßip se thö iures kaggonis erra. Otze ninda on selle Chr. thenir. N. Jumm. sanna sullas. mönni raske thö Cantzele pehl, altare sees bichtstole sees etc peap ka mönda innim, wecha N. pettuße kandma, ja weßip ka lebbi mönnisugg. iutlußet erra, kui Jumm. ifi sest raekip Apoc. 2. Ma thaen sinnu thöt etc.

Sepr. pallup P. 1. theß. 5. eth nedt kuhliapset woigut sesinn. raske iutluße ampte thö pehle möttlema N. neile öppijal nende thö *perr*. keif haeh magma.

M. pallume teid **At** wendat etc.

2. Maynitsufex, eth M. hendis hõndame teife pattud ehst iõipeines Jummalä temma fanna N. temma fanna sullasele erralantmiõe ehst etc.

3. Trostig: Olko küll eth M. wayset jnnim. nõddrat N. hantet oll kui Rom. Ja, se tiggil kurrat kexp ümb. kui üg lewofoier etc. 1. Pet. 5. sijs on doch M. trost eth. Chr. on M. sesamm. kurrat üllewoidnut lebbi omma kibbeda kannatg N. surm etc. M. nõddra lecha on temma üllöstõstnut lebbi omma Jummaliko fanna N. sesinn. põha iuttlufe ampt ninda eth, kuõ M. sedda kuhleme sedda õigk. brukeme. etc. sijs tahap tema meidit sesinn. ilma sees omma õnne kas õnnist. N. sehl se tanw. rõhmo rahwo N. auwo kas õnsag taeha. Ser awitako meidit Summ. iõa poif etc. Amen.

Kõlaanalüüsist.

Prof. O. Seeseman'i teaduslik kõne Usuteadlaste konverentsil 1936. a. ¹⁾

I osa. Kõlaanalüüsi sihid ja teed.

II osa. Kõlaanalüüsi rakendus Uuele Testamendile.

Mu härrad! Lubage mul seletada teile ühest uuest meetodist, kõlaanalüüsist. See meetod, kui ta läheb läbi, võib omada tähtsuse igasuguses literaarkriitilises töös, ja kui seda tarvitada Püha Kirja, esiteks Uue Testamendi uurimisel, eriti on ta meile teoloogidele väga huvitav.

Siin ja säääl teoloogide hulgas on kõlaanalüüs leidnud poolehoidu, aga ka järsku vastuseisu mõjukalt poolt, nagu edaspidi seletan. Nüüdisajal on seisukord nii, nagu Johannes Jeremias ütleb: „Ilma seda meetodit täiesti kõrvale heitmata on Uue Testamendi literaarkriitika jäänud seisma laskevalmis relvaga. Rõhutati veel ikka püsiva kahtluse kasuks, et ainult kõlaanalüütikul endal olevat võimalik katsuda järel omi saavutatud tulemusi.“ (Der apostolische Ursprung der vier Evangelien, lühendatud AU, 6). Mülle võidakse nüüd heita ette, et selline raske ja vaevalt tunnustatud teooria ei kõlba meie konverentsile ettekandmiseks. Arvan siiski, et uus teooria Uue Testamendi kirjade tekkimist näitab uues valguses ning et ta küllalt väärrib nimeta-

¹⁾ Tõlkinud T. Rohevee.

mist ning kaalumist, vaatamata sellele, kas tahetakse teha katset kõlaanalüüsi õppida tundma põhjalikumalt.

Eduard Sievers on sündinud 1850. a. Juba 21 aastaselt oli ta erakorraline professor Jenas. Siis tuli ta üle Tübingeni ja Halle 1892. a. Leipzigi. Surnud 30. märtsil 1932. a. Ta ei olnud teoloog ega semitist, vaid tunnustatud germanist. Germanistina ta on asunud oma meetriliste uurimuste juure. Minu auväärt õpetaja Fr. Buhl'i ergutusel laiendas ta omi meetrilisi uurimisi Vanale Testamendile. Säält on ta nimi küll ka tuttav meie nooremale teoloogide generatsioonile. Meetrilistele töödele lisanesid rütmilis-meloodilis-kõlalised. Juba 1905. a. ilmus üks kirjutis päälkirjaga: „Weg mit dem Schriftbild!“ Kirjutatu ja hääletult loetu asemele peab astuma kõneldud ning kuulud sõna, silmafiloloogiast, nagu öeldi, peab saama kõrvafileologia.

Kõlaanalüüs ehk heliuurimine väljub tähelepanekust, et kõnelemise juures pole tegevad ainult kõnelemise organid, vaid ka teised keha osad, kõigepäält rinnakorv, vaheliha ja käed: „Häälelaad ja kehahoid on psühhilis-füsioloogiliselt ühendatud lahutamata kompleksiks.“ (Sievers: Ziele und Wege der Schallanalyse, lühendatud Z u W, 93). „Siin esimese teed avava sammu tegija au kuulub 1895. a. Münchenis surnud Joseph Rutz'ile (samas, 92). Asi on seega oma pool sajandit vana. Rutz pani tähele enne Sieversi, et kõnelemisega on sunnitud ühenduses teatud lihastepingutused. Rutz eraldas kõnelemisel neli kehahoiakut, millised ta viis ühendusse nelja temperamendiga ja nimetas „peatüüpideks“. Sievers suurendas hääletüüpide arvu kuuele. (Z u W, 95 j.).

Kui on tõsiasi, et vaimlise tegevuse juures psühhiline ja füsioloogiline õige tihedalt seotud on üksteisega, siis peab katsuma aru saada, kas on võimalik panna kõlama kõneldud sõna kõneleja häälelaadis ja kirjutatud sõna samuti kirjutaja häälelaadis. Kõlaanalüüs väidab, et õige suhtumuse juures mõlemad on võimalikud. Põhinõue kõigi kõlaanalüütistide katsete jaoks on häälevabadus, mida Sievers kirjeldab järgmiselt: „Vabal reproduktsioonil kõneleb hääle täitsa kergelt; toon on, nagu öeldakse „ees suus“; ta on hästi kandev jne. Teisiti on takistatud reproduktsiooni puhul. Hääle pole vaba, on kõlatu, vähem painduv jne.“ (Z u W, 70). See kirjeldis näib esiotsa vastuvõetav ning lihtne. Asi on aga äärmiselt raske. Häälevabaduse nõue on nurgakivi, millele Sievers on ehitanud kogu oma väga komplitseeritud süs-

teemi. Sievers on meister, kes oskab leida ülimal määral häälevabadust, millele põhjeneb kõik. Ei paista olevat kuigi palju neid, kes talle võivad järgneda. Sievers nimetab siiski mõnede inimeste nimesid, kes talle on olnud abiks ta töö juures. (P. W. Schanze, Dr. Becking, Dr. Blümel, stud. Stüben).

Kuidas reprodutseerida, selleks annab Sievers põhjalikke juhatusi oma töös „Metrische Studien“ IV, lk. 50 ümber. Katseid peab tegema seistes, kuna istudes on takistatud alumise kehaosa muskulatuuri liigutused. Katsealune tekst olgu asetatud vabalt seisvale noodipuldile parajas nägemiskõrguses ja nii et käsi, mis selle juures etendavad tähtsat osa, võiks liigutada igasse külge. Et saavutada keha õiget lihastehoidu, on Sievers leidnud n. n. „optilised signaalid“. Need on painutatud traatvarvad (pilt Metr. Stud. IV 34), „mis ainult sellega, et neid nähakse, vaatleja kehas vallandavad irradiatsiooni (s. o. sissekiirgamise) teel igakordsed nõuetavad lihaste tegevuse ja sellega avavad tee hingamis- ja hääleaparaadi korrektsele ja vabale hoiakule.“ (Z u W, 97) Rohkem üksikasju ma ei puuduta. Asi on nii keeruline, et ainult kirjeldusest vaevalt saab kujutlust. See on kindlasti ka üks põhjus kõlaanalüüsi väheses levikus. Meie, kes tunneme asja vaid kirjelduse ja kuulujutu järgi, peame endid juba lohutama. Isegi mees, nagu Jeremias, kes kaua aega Sieversiga isiklikult läbi käis, ning teeb Sieversi uurimustest väga lugemisväärseid järeldusi, tunnistab endast: „Üksikasjalik meetodite seletamine, eriti optiliste signaalide käsitlemine, õige liigutustepunkti tabamine (s. t. kaugus katsetavast objektist) nõuab spetsialisti teadmisi, mida ma pole mitte jõudnud omandada. (AU, 13). Nii on arusaadav, et Sievers kaebab kord: „Näib ju olevat peaaegu võimatu minu häälevabaduse nõuet teha arusaadavaks suuremale hulgale, neile, kellesse asi puutub. Ja ega seegi uus üleskutse palju aita.“ (Textaufbau Anm. 18). Ja ometi ütleb Sievers mõni rida eespool: „Faktid ei põhjene mitte (nagu alati öeldakse) subjektiivsel või koguni esteetilisel hindel, vaid igal juhul võib neid tõestada asjatundlikkude tunnistajate eksperimentaalselt õiged olevat ja ettekandeks vajalikud.

Et saavutada võimalikku lühidust, on Sievers määrand kindlaks hulga termineid, milledele ta hiljem annab lugematu hulga lühendusi. Võti selleks leidub Pauluse kirjade III vihu viimasel leheküljel. Me ei tohi aga kaduda üksikasjusse.

Häälevaba reproduktsiooni põhinõudest tuleme edasiste kõla-uurimise tähelepanekute juure. Siin olgu kõigepäält nimetatud saatekõverad ehk personaalkurvid, nende avastaja järele ka Beckingi-kõverad nimetatud. „Iga spetsiifiline psühhiline liikumistoiming laseb end projetteerida väljapoole kehalise saatekõvera kujul, ja jällegi nimelt spetsiifilist laadi, erinevana kõigist muist laadest“ (Z u W, 74). Neid Beckingi-kõveraid, mida on kolm põhiliiki ühes alaliikidega, võib kujutada graafiliselt (Z u W, 73). Kõigepäält neid lüüakse nagu taktilöömisel, ainult et siin tuleb teha teatud figuure, mis jagunevad 4 rühma (otsejoonelised, kaarjoonelised, sõõrilised, aasalised). „Need isikukõverad on püsivaim, mis ülepea leidub mõtleja ja tegutseja inimese juures: vähemalt mul pole teada ühtki juhust, vaatamata mu mitmeaastasele otsimisele, et üks indiviid vabalt tarvitaks oma produtseerimisel rohkem kui üht Beckingi-kõverat, olgu ta siis muidu kui rikas tahes kõlalise mitmekesiduse poolest. Isegi mees nagu Goethe, kes kõlalise rikkuse poolest ületab kõik, mis mulle muidu on tuntud, jääb ustavaks oma elu algusest kuni lõpuni oma ainsale Beckingi-kõverale.“ (Z u W, 74). Et kedagi võib teatud määral tunda tema stiilist, seda teame kõik. Endastkimõista ei jätta kõlaanalüüs ka stiiliküsimusi tähelepanemata. Beckingi-kõver aga, nagu näib, võib palju objektiivsemalt tõestada ühe ja sama autori identsust mitme teksti puhul. Aga mitte tema üksi. Personaalkurvi kõrval, millel on tegemist rütmiga, seisab hääletaks, mis püüab fikseerida kõlalist külge. Siin on suur hulk andmeid ja juhiseid, mis puutuvad käte liigutusi. Tähtsaim on hääletüübi anne ja vastandid: suur-väike (g—k) soe-külm (w—k) j. n. e. Oma meetodite abil arvab nüüd kõlaanalüüs olevat võimaliku hääli tunda ning eraldada. Ja resultaadid on üpris üllatavad. On siin ja sääal suuremaid löike ühtlaselt voolavat teksti näiteks Joh. Ilm. 18, I Kor. 13. Sageli aga jagatakse tekstid väikesteks ja õige pisikesteks osadeks hulga häälte vahel pääle rohkete ääremärkuste.

Nüüd aga tuleb katse väite tõestuseks! 1918. a. ilmus Uue Testamendi teadlase Leipoldt'i (Leipzig) õhutusel kõlaanalüütiline uurimus Kalaatia kirja üle Sievers'i lähedase õpilase W. Schanze poolt. Mõeldagu nüüd, et eriti isiklikku laadi Kalaatia kirja peeti ehtsaimaks ehtsast, mis meile Pauluselt säilinud. Schanze ju leiab Pauluse hääle Kalaatia kirjas. Aga 149 salmist

kuuluvad vaid ainult umbes $\frac{2}{5}$ temale. Pauluse hääle kõrval leidub 3_5 — 4_5 esinev hää, mille Sievers kuulutab Silvanuse (Silase) omaks, pääle selle aga veel 7—12 teist häält (Sievers'i järgi isegi 20!), kes küll osalt on lisanud ainult mõningaid sõnu. Arusaadav, et Schanze tulemused on sünnitanud imestust ning vastuseisu. Eestvõtjaks sai Hans Lietzmann (Berlin) Adolf Harnack'i järeltulija. Lietzmann algab Schanze töö kohta kirjutatud artiklit (Göttinger, Gelehrte Anzeigen 1919) sõnadega: „See õhuke raamatuke, vähem kui 2 trükipoognat teksti, algatab ettevõtte, mis mitte ainult Uue Testamendi teadusele, vaid ka kogu filoloogiale terves ulatuses tahab saada otse põhjapaneva tähtsusega asjaks. Töö, mis tahab tuua täieliku, senini kindlakspeetud tunnetuste ümberhinnangu ja tahab ehitada selle asemele hoopis teistlaadi uue ehitise.“ (Uuesti trükitud H. Lietzmann'i „Schallanalyse und Textkritik“ 1922). „Me seisame esialgu nõutult Schanze töö ees.“ „Schanze resultaati objektiivselt kontrollima pole keegi võimeline“ (Lk. 225, 226). Kui aga kõlaanalüüs võivat hääli eraldada niivõrd täpselt, siis tahtvat tema panna talle ette senini väljaandmata teksti, mille kallal ta võivat näidata oma kunsti.“ „Osutub tulemus uue meetodi kasuks, siis ei kahtle ma sellest tegemast järeldusi täie vabadusega“ (lk. 226). Lietzmann esitab nüüd uurimiseks 108 realise kirjalõigu (tublisti $2\frac{1}{2}$ lehekülge). Tegemist on tekstiga V sajan-dist, milles leidub 2 suurt tsitaati Naziantsi Gregorilt (IV sajan-dist). Lietzmann lisas sinna juure veel lõikeid kuue teise kirjaniku teoseist. Ühte kohta pani Lietzmann mõne rea ka enda tehtud teksti, et „kord ka lasta kõlada mittekreeklase häält XX sajandist“ (lk. 403). Sievers ja Schanze uurisid teksti kahekesi koos. Lietzmann annab nende hääleeraldamise kohta hävitava otsuse: „Peab konstateerima analüüsimiskatse täielikku nurjumist“ (lk. 417). Senini puudub kõlaanalüüsil küll veenamisjõud ning sellega ka teaduslik kasutatavus (lk. 419).

Ed. Sievers omas vastuses: H. Lietzmann und die Schallanalyse 1921, katsus kaitsta oma meetodit. Mõningaid hääli on ta ometi õieti tabanud (tsitaadid Naziantsi Gregorilt) ja tõeliselt ei tule ju ette selliselt kunstlikult kokkuseatud tekste. Siiski on mõjunud, nagu ju võib arvata, Lietzmanni hukkamõiste otsus väga diskrediteerivalt meetodile. Muidugi mõjub ka see, et meetod on liig raske ja nõuab igatahes erilist annet.

Sieversil on olnud seda motoorset dispositiooni, nagu ta seda ise nimetab, iseäranis suurel määral. Häälevabaduse nõude on ta arendanud välja nii täiuslikult, et see on harilikule surelikule täitsa ligipääsmatu, jah, isegi arusaamatu. Teadlikust ning ettekavatsetud pettusest ei saa olla juttugi. Aga ka enesepettus pole võimalik. Ükskord Sievers kontrollis oma tööd mitu korda järjest, jõudis aga ikka samadele tulemustele. Oma meetodile on ta igatahes õpilasi võitnud, kes suudavad jälgida tema uurimusi ning töötavad edasi tema meetodi järele. Kas ja kus leidub üksikuid vigu, õpetab võibolla tulevik. Mina omalt poolt arvan, Leipoldt'il on õigus, kui ta kirjutab Schanze Kalaatia kirja eessõna 1918. a.: „Ei kõlba enam Ed. Sievers'i kõlaanalüütilisele tööviisile vaadata kahtlevalt.“ Hoopis teisel toonil kõnelevad tema õpilased. Ibsen'i ja Karg'i kõlaanalüütiliste katsete eessõnas 1928. a. seisab (lk. IX): „Kõlaanalüüsi on siitsaadik olnud vaid ükskord: kõlaanalüüs olete Teie. Selle kohta ei saa meid petta mõnede teiste tööd ning vähesed mõjud teistele. Ei näi ka olevat küsitav, et Teie kõlaanalüüs ikka ja alati jääb ainulaadseks: mitte niiväga sellepärast, et tänapäev ega ka edaspidi kellegil pole Teie kogemusi, koolitust ega Teie selgeltkuulmist; palju enam sellepärast, et seisukord, millest on kasvanud välja Teie kõlaanalüüs, eeldab mitte kunagi uuesti korduvat silmapilku Euroopa vaimuelus: too täitsa piiritu, ihu ja hingega tingimusteta andumine asjale, puutumata, segamata oma enese laadist ning tahtest — too õudne isiku muutumine puhtaks hääleks, too jäljendamine, mis äratav mineviku varjud surnuist. Me ei mõtle kaugeltki endid hakata võrdlema Teiega. Kõik see on säälpool õpetatavat ning õpitavat.“

Nii leiame hukkamõistva ja näiliselt õigustatud eitamise kõrval ka vaimustatud poolehoidu ja meistri isiku ning tööviisi ülimat tunnustamist.

Sievers ei lasknud end sugugi eksitada Lietzmanni katse ebaõnnestumisest. Ta käis rahulikult edasi oma teed. Ta oli alati nõus tunnistama eksitusi ja vigu. Oma meetodi õiguses ta ei kahelnud — vaatamata Lietzmannile. Muidugi olid talle väärt selliste teoloogide sõnavõttud nagu Leipoldt (Leipzig), Gerh. Kittel (Tübingen), Hempel (Göttingen), kes põhimõtteliselt tunnustasid häälte eraldamise võimalust.

Ja nüüd lubage esitada Teile kõlaanalüüsi järgmisi

tähtsaid saavutusi, milledeni Sievers on jõudnud osalt alles õige hilja, alaliste tähelepanekute abil.

Isikukõverast oli juba juttu. Kolme tüübi hulgas, mis Sievers-Becking'i järel olemas, kuuluvad semiidid ja kreeklased kolmandasse tüüpi, mida peab lööma umbes kaarjooneliselt. Et suuta lugeda „häälevabalt“ peab kaare otsi ühendav sirgjoon (tarvitatagu joonlauda, mida hoitagu uuritava teksti all) indo-germaanlaste juures olema horisontaalne, semiitide juures viltu.

Selle järele tunnistatakse hääled kuuluvaiks kas semiitidele või mittesemiitidele. Väga tähtis Uuele Testamendile. (Joh. apok. 16., ZuW 73). Üks näide: „Jeesuse sugupuu Matteusel on juudi kirjutatud või õigemini tõlgitud. Jeesuse sugupuu Luukasel on kreeklase Luuka tõlgitud aramea keelest. Otsustav päritolu küsimuses on ikka viimane käsi. Sellepärast võib häälevabalt lugeda 1₁—1₆ ainult viltuse, Luuk. 3₂₄—3₈ ainult horisontaalse alusjoonega“ (Au, 14). Nõnda ka siin häälevabadus, mida lõplikult võib otsustada ainult mootorsete eeldustega isik (sääl-samas). Alles 1930. a. võtab nüüd juba 80 aastane tarvitusele põikindeksi, millega saab määrata kindlaks relatiivse kronoloogia ühe mehe töodes. Kuulame Sieversi ennast: (Textaufbau 8 j.) „Ka seda relatiivset kronoloogiat on võimalik määrata kindlaks kõlaliselt täitsa haruldase selgusega ja kõigepäält täpsusega, kui tarvitatakse uut abinõu, mis siin esimest korda suuremas ulatuses tuleb avalikkuse ees kasutamisele, millega ma ise aga olen töötanud niipalju juba rida aastaid, et usun olevat saavutanud küllaldase kogemuse, et avastada ükskord tehtud vigu (mis aga küll kunagi täiesti ei puudu) ning kõrvaldada neid. Siin on tegemist selle mõõtmisega, mida ma olen nimetand võrreldavate tekstide põikindeksiks, s.t. teatud alateadlikkude laiuskujutelude mõõtmine, mis esinevad mootorsete eeldustega lugejale selle teksti kõvasti lugemisel ja nähtavasti toime tulevad selle tõttu, et oma enese „laius“ suhetatakse parajasti käsitletava autoriga, mis väljendub eksperimentaalselt kindlaksmääratavas arvus...

(Järgneb.)

Kuradi kujutamisest kristlikus kunstis.

A. Kirjanduslikult põhjustatud kuradi tüübid.

Rud. Kiviranna.

(Jätk)

III. Kurat ilusa noormehe, kerjuse ja väär- munga.

Kristuse kiusamisest kõrveüksilduses jutustavad meile sün-
optikud. Selle loo kunstilisel kujutamisel jälgitakse päämiselt
Matt. evg.

Pilt 3. Kurat ülbe eneseusaldusilmega.

a) Bütsantsi kunstis esineb kiusajana kas süüria eidolon-tüüp
või ilus noormees. Õhtumaal kehtis lihtne loogika — kaju-
tada avatlejat võrgutajaslikult. Seejuures võeti ilusa saatana ees-
kuju Bütsantsist.

b) Karolingilis-ottonilisel ajal esineb kurat viletsa kerjusega. Tiibadega varustatud kurat on rietatud räbalaisse ja varustatud kerjuse kepiga (Reichenau tüüp). Hilisemais kujutatusis nihkub päärõhk ikka enam inetu, jultunu ja põlastusväärse kujutamisele. Prantsusmaal esineb kurat ülbe eneseusaldusilmega (pilt 3).

c) 14. s. kujundub uus tüüp. Kuradit hakatakse nüüd kujutama petisena, kes end meeeldi mungana rõivastab, et Issandale tundmatuks jääda. Ent ometi paistavad mungarüü alt äraandlikult kuratlikud küüned.

IV. Lutsiferi languse- ja saatana kukutamise loost põhjustatud kuraditüübid.

Jes. 14 võrreldakse Paabeli kuningat langenud ilusa hommikutähega, kelle asukohaks saab põrgu. Esmakordselt viisid selle koha saatanaga ühendusse juudi õpetlased ja neile järgnesid kirikuisad. Vulgata tõlgib „hommikutähe“ „Luziferiga“, mis saabki uueks saatana nimeks. Kiriklik õpetus ühendab selle loo vastuhakkavast inglisi Genesises leiduva loomiselooga. Genesis ise ei räägi meile sellest midagi, küll aga Augustiin. Enne langust Lutsiferi kujutatakse meeeldi ilusana, pärast langust aga inetu saatanana. Või taas kujutatakse Lutsiferi ja ta kaaslaste inetuks ja demonlikuks muutumist languse kestel.

V. E i d o l o n t ü ü p, mille vaatlusele nüüd asume, põhjeneb kurjade vaimude väljaajamise lugudel, mis esinevad sünoptikutel. Teated on suuris joonis ühtlased: kurjest vaimest vaevatu tuuakse Jeesuse juure, kes nad välja ajab ja seega haige tervistab. Deemoneid kujutatakse siin alati väikeste figuurikestena, nagu neid antiikperioodil vaasidele maaliti. Antiikne eidolon on inimese teisik, koopia, mis pääle inimese surma haadesesse läheb ja sääl varjutaoliselt edasi oleskleb.

Kujutav kunst säilitas antiikse eidoloni, kuna ta sobib väga hästi vastavate lugude juurde. Inimeses elutseva ja suu kaudu väljatungiva demonina pidi ta ju olema väike ja midagi varjutaolist.

Õhtumaal võime seda kreeka algupäraga eidolontüüpi kohata alates 9. s. Rikkalikke näiteid on säilunud 11. ja 12. s. Ta on tavaliselt väike, niitpeen, inimeslike proportsioonidega figuurike.

Mõningad pildid kujutavad erilise elavusega sigade merrekukutamist, asetades tiibadega varustatud eidolonid ratsutavas asendis loomade selga (pilt 4).

Eidolontüüp püsis visalt läbi sajandite. Ka tänapäeval võime teda kohata nn. peavalukuradina välismaises reklaames.

Pilt 4. Kurjade vaimude kujutamine n. n. „eidolontüübis“.

VI. Püha Antoniuse kiusamiseloost põhjustatud tüübid: a) fantastiline tüüp, b) ilus naine.

Antooniuse elulookirjeldusis on saatanal tähelepanuväärne koht. Juba noore mehe tal tuleb võidelda kuratlikkude kiusatuste vastu. Athanasiuse vita Antonii's lasub pää-rõhk piinade kirjeldamisel, mille osaliseks see kõlblas erak saab kuradi ja ta käsilaste poolt. Samuti alguses kujutatavas kunstiski. Alles hilisel keskajal nihkub pää-rõhk ilusate naiste kujutamisele, kellena avatlus tolele pühakule läheneb.

Martyrologium Aegyptium kirjeldab suure põhjalikkusega deemonid, kes Antooniust kiusavad. Fantastilised vormes, metsikute loomadena: huntidena, lõvidena, draakonitena, madude ja skorpionidena nad piinavad Jumalale pühendunut. Kirjanduslik-kirjeldavate andmete mõju ikonograafiale on käesoleval juhtumil eriti selgesti jälgitav. Päärõhk ei lasu muidugi mitte zooloogilistel üksikasjadel, vaid fantastilisel teema käsitlel. Kindel kuraditüüp aga puudub selle aine käsitlel.

Ilusa naise tüüp kerkib esile Madalmaal ja nimelt Boschi fantastilis-groteskses loomingus. Ta esineb vahel alasti, vahel toredalt rietatuna. Ka see tüüp on literaarselt põhjustatud.

Kõige ülaltoodu kõrval esineb veel terve rida piiblikke kuradikujutusi, mis pole aga kujundanud mingit kindlat tüüpi. Rohke illustratsiooni osaliseks on saanud Iobi raamat. Samuti on saatana kujuga illustreeritud terve rida kirjakohti, kus teda aga isikuna mainitud polegi, näit. Kaini lugu, Pilaatus, psalmid j. m. Ka neil juhtumel pole tegemist kindlaskujunenud kuraditüübiga.

Kokku võttes viidatagu mõningale üldisele tulemusele, mida on annud aine teaduslik läbitöötamine. Sisuliselt põhjustatud kuraditüüpide uurimus näitab, et *bütsantsi kunst lõi oma kuradi inimese näo järele*. Süüro-egüptilise ikonograafia poolt lisandatud teistlaadsed orientaalsed elemendid leidsid siin vastava selgituse ja puhastuse. Läänes muutuvad ja kujunduvad kuradikujutused, vastavalt kohale ja ajamaitsele. Nende ajaliselt põhjustatud tüüpide lähem vaatlus ei kuulu aga enam käesoleva esitise raamesse, vaid moodustab järgneva eriartikli.

B. Kuradi tüübid tingituna aja arusaamisest ja maitsest.

Hendrik Neemekuru.

Keskajal moodustab kujutav kunst ühe osa kiriku õpetusvahendeist ja kuulub pea täielikult vaimulikkude isandate käsutusse. Ka maalijad ja joonistajad ise on enamikus vaimulikud. 13. ja 14. sajandil läheb kunst suurelt osalt munkadelt üle vohikuile. Selle tulemuseks on kunsti vabanemine puhtusulistest ülesannetest. Rahvaste fantaasiale avanevad vabamad avaldumisvõimalused. Kunstiteosed muutuvad mitmekesisemaks.

Eriti rohkesti mitmekesiseid võimalusi ja kõditavat huvi pakub põrgu ühes oma elanikkude ja valitsejaga, kuna inglid, nagu Schelling seda väljendab, on kõige igavamad olendid. Kirik oma-

korda kasutab rahva huviobjekti oma eesmärkide läbiviimiseks ja laseb kõige dramaatilisemad ja jubedamad stseenid, nagu — sur-nute ülestõusmine, viimsepäeva kohus, neetute hulumine ja ham-mastekiristamine, pörgupiinade kujutused ja teised sellelaadilised maalida oma katedraalidesse kõige silmapaistvamatele kohtadele, ning jätab neile kaugelt rohkem ruumi kui taearvõimude ja välja-valitute piltidele.

Eeskujusid kuradi kujutamiseks saadi Bütsantsist, kui vahen-dajalt antiik- ja keskaja kunsti vahel. Algkuju moodustasid mui-dugi ka kõik kreeka ja rooma kunstis kujutatud jumalad ja pool-jumalad, samuti ka teiste rahvaste paganlikud jumalate kujud, millised kirik juba 5. sajandil eranditult deemoniteks oli kuuluta-nud, Eeskujude mitmekesisusest on tingitud ka kuradikujude suur mitmekesisus, nii et isegi samas käsikirjas maalitud kurat võib esineda mitmel kujul, sellejärele milline tegevus tal parajasti käsil.

Kuid need mitmekesised kujud ei jää alaliselt püsima läbi sa-jandite, vaid muutuvad suuremal või vähemal määral, sellejärele kuidas muutub rahva kujutamisevõime, fantaasia, kirikliku õpetuse arenemine, või ka sellejärele, kuidas nõuavad kiriku vajadused. Alles keskaeg lõi kuradi kujutuse selles mõttes, nagu seda ka hil-jem mõistetakse. Kuidas õhtumaa seda kujutust välja arnedab ja aegade jooksul muudab, sellest püüab lühikese ülevaate anda järg-nev kirjeldus.

Oswald A. Erich, omas teoses „Die Darstellung des Teufels in der christlichen Kunst“, jaotab ajaliselt tingitud kuraditüübid ja nende arengu 5 ajajärku, milline jaotus on ka käesoleva referaadi aluseks võetud.

I. Karolingide-ottonide ajajärgul kujutatav kuraditüüp.

Üldtunnused: 1) salkus juuksed. 2) karvane võõratik.

Päale Bütsantsist ülesvõetud inimkujuliste kuradikujude, tekib õhtumaal veel eriline kuraditüüp, milline ei ole seotud teatud jutustuse sisuga, nagu seda Bütsantsi tüübid olid. Esimene selline üldiselt läbilöönum kuraditüüp, mis esineb karolingide ja ottonide ajajärgul, kuid ka hiljemgi veel, kujunes antiik eeskujude järele. Loomulikult antiikkunst ise ei tunne kuradit õhtumaa mõttes, kuid Augustiini arvamise mõjul, et kõik paganausu jumalad on deemo-

nid, oli võimalus olemas kuradi kujutamisel kasutada ka antiik-eeskujusid.

Karolingide ajajärgul jääb kurat inimlikult kujundatud olen-diks, samuti kui Bütsantsis, kuid õhtumaal ei lepita üksi tumeda värviga kuradi põrguliku päritolu äramärkimiseks, vaid siin lisanduvad oluliste tunnustena kohevil sasisjuus mitmeis teiseis ja kobartopsuline karvane vöörätik. Neid kahte tunnust kasutatakse 9. sajandil ja hiljemgi väga tihti mitmesuguste kujutiste juures, mis peavad esitama midagi kurja, metsikut, patust, roojast või korrapäratut. Tähtsama sellelaadilise kujutistekogu moodustavad Prudentiuse käsikirjad, millised 9., 10. ja 11. sajandil Prantsusmaal, Inglismaal ja läänepoolsel Saksamaal illustatsioonidega varustati. Arvukad pildid kujutavad siin võitlust vooruste ja pattude vahel. Sellejuures on kõik patte sümboliseerivad kujud varustatud sasijuuste ja kiharvööga. Nende piltide algkujuks on sellised kujutused antiikkunstist, millised kannavad sasijuukseid või harulisi peakatteid — nii Herakles, üle pea visatud lõvipea ja lakaga, või Helios, stiliseeritud kiirtepärijaga, milline moodustabki ta juuksed.

Sasijuuste kõrval leiti ka fuuriate ussjuused kuradile sobivaks. Sarnaste ussjuustega kujutusi tekkis õhtumaal eriti rohkesti skulptuuris.

Kolmanda kuradi soengu tüübi moodustavad leekjuuksed. Tuleleegid tuletasid elavalt põrguriiki meelde. Kuid leidub ka eeskujusid antiikkunstist. Nii leiti Itaaliast astja, millele on maalitud Eumeniid haraliste juuksesalkudega, millised lõpevad tulileekidena. Nii võidi ka põrguvürsti kujutada leekjuustega, seda enam, et karolingilistes käsikirjades sageli põrgutulest juttu on.

Karvase vöörätku kohta arvab Stettiner, et see on tekkinud üle õlgade visatud allarippuvast loomanahast, nagu seda kandsid Aadam ja Eeva paradiisist väljaajamisel, ning Ristija Johannes. Oswald A. Erich arvab võimalikuks, et siin ehk ka antiikkunsti eeskujud teatud osa on mänginud, eriti Herakles. Igatahes muutub see karvatupsuline vöörätik tüüpiliseks kuradi rekvisiidiks.

Saksamaal esinevad karolingideaegsed kuraditüübid eriti 12. saj. käsikirjades. „Põrgujuukseid“ kujutatakse väga mitmekesisel, kord turris karvasalkudena, sakiliste kiharatena — jaotatud tihti kroonikujuliselt. Mõnikord tuletavad meelde kukeharja, teinekord leegitsevad tulikeeltena, siis jälle väänlevad madudena.

Itaalias toonitatakse enam plastilist läbiviimist. Inglise kuraditüübid erinevad mandri omadest sellepolest, et siin jääb inimsarnasus varju ülekaalukate loomalikkude tunnuste kõrval. Eriti sageli kujutatakse röövlinnu küüni kuradi kätel ja jalgadel. Prantsemaal on iseloomulik, et siin püütakse kuradit näidata võimalikult vastikuna ja hirmuäratavana — nii kõhna, sinakavärvilise kehaga, sageli ka kuivanud kollase korjusena. Pääle selle veel punaste ja mustade sulgedega tiivad, terav kitschabe, lai suu, punased, ümarad silmad ja kokkukasvanud kulmukarvad. Varvastel esinevad kulliküüned. Kaasaegsetele pidi sellistest kujustest midagi õudset hõnguma ja usklikule loomusele pidid nad suurt mõju avaldama, kuigi nad nüüdisaja vaatlejale näivad ennem veider-naljakatena kui hirmuäratavatena.

II. Kurat 12. sajandist alates.

- Üldtunnused: 1) mitmesuguste loomade kuju või kehaosad,
 2) satüürtüüp,
 3) sarved, saba ja linnuküüned.

Kõigist sagedaim, levinuim ja tuntuim kuraditüüp on see, mis omab sarved, saba ja linnuküüned. See kuju levis 12. sajandil üle kogu õhtumaa ja püsib teatud määral kuni tänapäevani. Nüüdisaja inimesele on vähemalt üks neist kolmest tunnusest nõuetav, et teatud kujutuses kuradit ära tunda. Keskajal lisanudsid neile kolmele peatunnusele veel loomakõrvad, karvane nahk ja kitschabe. Kõik viimatimainitud tunnused esinevad kitsel ja sikul. Sikk oli juba kreeklastel tiirasuse sümboliks. Nende satüürid ja panid on loodud kitse eeskujul. Ka piiblis saadetakse sikk kõrve, koormatud kogu rahva pattudega (3. Moos. 16, 22). Samuti on U. T.-s sikud need, kes hukatusse lähevad (Matt. 25, 31—33).

Oswald A. Erich arvab ühendust leidvat ka antiikteatri satüüride ja kuradi vahel kristlik-liturgilistes näidendites. Lõpuks olevat nimetatud kuraditüübil suhteid ka õhtumaa rahvamaskeraatide kostüümidega ja paganlistes jumalateenistustes kasutatavate loommaskidega. Nii kuulub ka Thor'i kultuse juure sikk. Eestis on tuntud „näärisokk“. Nende „kostümeeritud“ kuradikujude hulka kuulub esmajoones k u r a t o i n a p e a g a. See tüüp on ühenduses läänepoolse Saksamaa rahvakommetega, kus aasta-

alguse pidustustel kanti loommaske, eriti kitse ja oina peakujulisi. Arvamine on põhjendatud sellega, et nimetatud kuradil on inimese jalad ning käed, seega ainult pea nagu maskeeritud.

Arvamise tõttu, et kurat omab midagi loomalikku, antakse talle ka teiste loomade kuju, või vähemalt kehaosi mitmesugustelt

Pilt 5. Kurat lövi peaga.

loomadelt. Kuigi loomadega (lambatall, tuvi) ka Kristust tähistatakse, siis enamikus sümboliseerivad loomad ikkagi midagi kurja ja kuratlikku. Nii kasutatakse sageli lõvilt laenatud kehaosi saatana äramärgimiseks. Se põhjeneb arvatavasti 1. Peetr. 5, 8 sõnadel: „Olge kasinad, valvake, sest teie vaenlane, kurat, käib ümber kui möirgaja lõukoer ja otsib, keda tema võiks ära neelda.“ (pilt 5). Sageli laenavad hunt, rebane ja koer põrguvürstile oma näojooned. Eriti sageli on selleks hunt, mida põhjustavad Mt. ev. 7, 15 sõnad. Tihti esinevad ka a h v ja s i g a

kuradi esindajatena. Nii joonistab Dürer kuradi oma tuntud vaselõikes „Rüütel, surm ja kurat“ seaninaga.

Peale eelmainitud loomade sümboliseerivad kuradit veel nastik, lendav madu, basilisk, kentaur, eesel, sireen, metskult ja teised.

Pilt 6. Saadana kujutus „satüürtüübis“.

12. sajandil hakatakse oina peaga kuradit teistelt olenditelt laenatud kehaosadega täiendama. Nii esinevad koos oinasarved, satüürikeha ja kotkaküüned. Ka siis, kui jalad on kujutatud inimjalgadele sarnanevalt, esinevad varvastel kulliküüned — selleks, et saaki oleks kergem haarata. Linnupead kasutatakse harvem (nii M. Grünewald'i Isenheimi altaril). Kirikuisadele on linnud üldiselt põlatud loomad. Rhabanus Maurus ütleb: „Aves sunt daemones“, tähendades Joh. Ilm. 19, 17-le.

Mõnikord joonistatakse kuradi jalad pehmete lõvikäppadena.

Kuid ka sel juhul asetatakse üks varvas teistele vastassuunda, selleks, et oleks hõlpsam haarata. Tuleb ka ette, et kogu alajäsemeteks on linnujalad. Karvad on kehal ja jäsemetel sageli nii süstemaatiliselt reastatud, et figuur tuletab meelde maskikostüümi (pilt 6).

Prantsusmaal esineb 12. sajandi kurat sageli hiiglasena ja

Pilt 7. Kurat soomustatud eluka kujul nahkhiire tiibadega.

oma ohvritest mitu korda suuremana. Enamikus on ta alasti, mõnikord ka üle keha karvadega kaetud. Mõnikord asetatakse jalgadele tiivad — ilmne pärandus Merkurilt. Ühel Bourges'i katedraalis kujutatud kuradil on tiivad istmekohal. Saksamaal kannavad mõned deemonid pikki naistejuukseid ja täishabet. Prantsusmaal maalitakse kuradile punakaspruunid kotkaküüned, väljarippuv keel ja nina otsast allarippuvad 4 pikka karva. Armas-tatud on ka hobusekapjadega tüüp.

III. Itaalia ja prantsuse kurat 14. ja 15. sajandil.

Üldtunnus: mitmesuguste loomakeste ja putukate kuju ja kehaosad.

Erilisse liiki kuuluvad väikesed loomakesed kuradi või kuratlikkuse esindajatena, nii konn, ämblik, verekaan, koi ja teised putukad. Need on hulgaviisi esinevad jälgid vaimud, kes enam piinavad, kui hirmutavad. Tihti liidetakse kehaosi mitmesuguselt eriliiki loomakestelt — nii vaablase rõngassoomuseline keha ja nahkhiire tiivad. Viimased ei ulatu aga sabani või tagajäsemeteni, nagu nahkhiirel, vaid kinnitatakse inglitiibadele sarnanevalt õlgadele.

Kuna nahkhiire tiibadega kuradeid 14. ja 15. sajandil igalt poolt õhtumaalt leida võib, siis ei levi aga vaablase soomuskeha üle Prantsusmaa ja Itaalia piiride. Soomuskate peab kuradi tulekindlaks tegema, et ta ise põrgu leekides ära ei kõrbeks. Spinello Aretino varustab oma joonistes esinevate kuradite tiivad rõngastega, nii et kuradid tuletavad siin meelde liblikaid. Augustiini ütleb, et kuradi keha on õhust. See andis põhjust kujutada põrguvaime väikeste õhuelanikkudena, sääskedena, vaablastena jne. (pilt 7).

IV. Kõrgekeskaja lõust, — hirmutav ja koomiline — inetu kurat.

- Üldtunnused: 1) hirmuäratavad maskid,
 2) mitmekordsed näod,
 3) venitatud nina või seakärss,
 4) mitmesugused muud veidrused.

Satüürtüübist ei jatku õieti hirmu- ja jubedustäratava kehasuseks. Ennem esitab see midagi madalat, alatut, vägivaldset või kohmakat. Sellepärast sündisid uued kuraditüübid, millised pidid vaatlejas õudustundeid äratama. On üldiselt tuttav, et primitiivne religioon sageli tundmata ja hirmutavate jõudude eemalepeletamiseks hirmsaid ja jahmatamapanevaid maske välja mõtleb. Ka kreeklaste tundsid kohutava kujutamist, kelle vaade võis inimese kiviks kangestada. Need kujutused kanti edasi õhtumaale. Ja kuna juba kreeka jumalad ja kangelased kristlikus kunstis kuratlikku tähendasid, siis seda kergemini muutusid saatanakujudeks hirmuäratavad lõustad ja maskid.

Mitmesugustelt antiikkujutustelt võetakse tarvitusele just need jooned ja omadused, millised kujutatavale põrguvürstile sobivaks peetakse, nii lai suu, väljarippuv keel, seakihvad, ussjuuksed tiivad turjal ning jalgadel jne. Kõik need tunnused esinevad juba 12. sajandi lõpul Püha Ludvigi psaltris kujutatud Issanda

Pilt 8. Kurat istumas vaimuliku õlgadel.

kiusajal, samuti ka mõnedel 13. sajandi prantsuse katedraalplastika toodetel. Nii on Notre Dame'i keskportaalil kujutatud kurat, kes istub ühe vaimuliku õlgadel, laia ümara suuga, masknäoga, väljasirutatud keelega ning naiserindadega. Rinnad kujundatakse mõnikord fantastiliselt inimese või pantri näojoontega (pilt 8).

Rhabanus Mauruse käsikirjas, aastast 1028 on kujutatud jumalanna Minerva monstrumina, kahe näoga, kusjuures teine nägu asub rinnal. 13. sajandist peale on teine nägu kuradi

kujutustes üldiselt tarvitusel. Sageli esinevad näod peale rinna ka veel kõhul, istmekohal, naisterindadel ja mujal. Mõnikord kujutatakse nägu jäsemete liigeskohtadele, nii et, näiteks, kints neelab või oksendab välja säärt. Saksa raamatumaalis ja kirikuplastikas on nägude rohkus eriti 19. saj. armastatud. Ka inglise raamatumaalides esinevad näod rohkearvuliselt.

Et nägu võimalikult veidraks moonutada, selleks joonistatakse nina erakordselt suur. Eriti liialdatakse ninaga 15. ja 16. sajandil. Kohati omab nina allapoole painutatud seakärsa kuju. Selliseid liialdusi armastatakse eriti Inglismaal, kuna siin fantastiliste kuraditüüpide vastu on alati huvi tuntud.

Kuna germaani rahvastel eelkirjeldatud koomiline kuraditüüp on suures lugupidamises, siis romaani rahvastel ta peaaegu puudub. Arvatavasti on selle põhjuseks viimaste esteetiline tunne ja parem kunstimaits.

V. Kuradi kujutamine 15. sajandist kuni käesoleva ajani.

15. sajandiga alates hakkavad kuraditüübid ikka enam ja enam fantastilisemaks kujunema. 16. sajandil jälgitakse endiseid väljakujunenud tüüpe. Selle kõrval esineb Hollandis eriline räpakas saatanakuju, millist 17. sajandil ka mujal jälgitakse. 17. sajandil lõpeb n. n. „kristlik kunst“. Ühes sellega lõpeb ka „kristliku kuradi“ kujutamine, kuna reformatsioon oli vaimulikele teatrietendusile juba varem lõpu teinud. Siiski jääb veel kuradi kuju püsima luterliste kirjanikkude töödesse. Viimastes esineb terve kogu äärmiselt fantastilisi tüüpe, sageli looma ja satüürtüübi iseloomujoontega. See kirjanduseharu sai oma alguse Lutherilt eneselt, kes isegi kuradit isikuna uskus. Nii kirjutab Luther aastal 1533 oma „Lauakõnedes“: „Alle Nacht, wenn ich erwache, so ist der teufel da, und will an mich mit dem Disputieren.“

18. sajandil järgneb kuradile kurb ja vilets aeg. Usk temasse väheneb päevpäevalt. Barokk-kunstis esineb küll veel kuradikujutusi, kuid neis pole enam sisulist jõudu, ja nad mõjuvad ainult dekoratiivselt. Hiljem toovad pietistid ja jesuiidid küll veel kuradi kolikambrist välja, kuid kunstis ei anna see siiski enam märgatavaid tulemusi.

Ka praegusel ajal esineb kurat veel kujutavas kunstis, kuigi

vast ainult karikatuuris ja plakaadimaalis. Ka nüüdki kujutatakse teda sarvede, loomakõrvade ja sabaga, nagu satüüre 2000 aasta eest.

Üldiseid märkmeid.

1) Põrguriigi elanikkond. Mark. 5, 9 järele on kuradeid leegion. Juba varakult on püütud neid nimedega varustada ja liikide järele eraldada. Nii on 2. Kun. r. 1. nimetatud „Baal-Zebub'i, Ekroni jumalat“, kelle juurde haige kuningas Ahasja saadikuid saadab. U. T.-s ilmneb Beelzebub (= Baal-Zebub) juba kuradite pealikuna (Luuk. 11, 15). Nikodeemuse ev. ja Pilaatuse aktides esineb ta kui „kärbsejumal“, sageli ka teiste pahatähenduseliste putukate isandana. Nii loeme ka Goethe „Faustist“:

„Der Herr der Ratten und der Mäuse,
Der Frösche, Flöhe, Wanzen, Läuse...“

Arvukates Kristuse haudamineku kujutustes esitatakse Beelzebub'i võidetud vaenlasena — enamikus Kristuse jalgade alla tal-latuna. Pilaatuseaktides on juttu „kolme peaga Beelzebub'ist“. Joh. Ilm. 16, 13 kõneldakse kolmest roojasest vaimust. Hispaania Beatuse komentaar, 8. saj. lõpust, tõlgitseb neid kui „kurjuse kolmainust“. Sellega ühenduses esineb 13. ja 15. saj. prantsuse miniatüürmaalides kolme näoga kurat.

2) Kuradite auastmed. Sageli armastatakse kuradit kujutada valitsejana, riigiõun ja valitsuskepp käes, kroon peas. Üldiselt maksavad Beelzebub, Lutsifer ja Saatan, kuikolm tähtsamat isikut põrgus. Diabolos ei tähenda isikut, vaid jääb liigimõisteks. Infernus tähendab tavaliselt põrgut, vanemal ajal aga ka Beelzebub'i alamat. Valitsejatele alluvad deemonite hulgad. Nende ülesanne ei ole niivõrd inimeste võrgutamise kurjale, kui just pühakute, nõdrameelsete ja neetute vaevamine.

3) Põrguvägede relvastus on enam-vähem kõikjal ühetaoline, nimelt kahe- või enamharuline konks, harvem Nep-tun'i kolmeharuline hark. Konks on mõeldud põrgutule segamiseks. Ohvrite piinamiseks on tarvitusel oda, vibu, nool, nüblik, nui. Kirves ja vasar on haruldused. 16. ja 17. sajandi kuradite relvastus muutub mitmekesisemaks. Pühakute vaevamiseks kasutatakse isegi kahureid (Jacques Callot „Püha Antoniuse kiusamine“).

4) Põrgukõri on põrguriigi sissekäiguväravaks või ka põrguliste saagineelajaks. Alul oli tarvitusel neelav põrguhiiglane. Siis hakati kujutama ainult põrgukõri või lõugu kui saagi neelajat. Erimaade järele esineb põrgukõri kolmel kujul: Inglise maal joonistatakse põrgukõri ülespoole avatud lõugadega ja profiilis. See on kuristik, kuhu neetud sisse langevad. Saksa maal avaneb põrgukõri suu küljele. Siia pole võimalik kukkuda, vaid peab sisse hüppama või ronima. Prantsusmaal esineb ka saksa profiiltüüp. Selle kõrval aga esineb veel teine, ainult Prantsusmaal kodunenud tüüp: kõri avaneb üles, kuid pole profiilis, vaid en face.

5) Kuradi värvid. Juba varakult on hakatud kristlikus kunstis peategelaste kohta maksvat värviskaalat kindlaksmäärama, et teatud isikud juba värvi kaudu tunda oleksid. Nii soovitatakse (Didron) maalida märtritele, kui kõige tähtsamatele isikutele, pea ümber kuld pühadusepaiste, patriarhidele hõbedane jne. Kuraditest esineb sagedamini roheline deemon, punast kohtame harvem. Punakaspruun on aga eriti eelistatud kuradi vööbana. Seda värvitooni kirjeldatakse isegi piiblis (Joh. Ilm. 12, 13). Sageli leiame ka halle kuradeid mitmeis erivarjundeis. Vast siiski kõige üldisemalt ja sagedamini tarvitatakse põrgutegelaste värvina musta. Sellel värvil on mitu mõtet: a) vastandvärv valgele, b) vastab teatud ikonograafilistele kujutlustele, c) suunab sümboolselt maa-alususele, valguse puudumisele ja öisele pimedusele. Nüüdisaja kuradikujutustes esinevad pea kõik värvid. Eriti eelistatud näib aga punane olevat, kuna moodne kurat esineb kõige enam reklaamkunstis. Dekoratiivset ja reklaamiks vajalist mõju saavutab aga kergesti here-punane.

Kokku võttes võib öelda, et ajaliselt tingitud kuraditüübid on kõikjal hilisemad, kui sisuliselt tingitud tüübid. 8. ja 9. saj. kunst lisandab Bütsantsi inimlikule kuraditüübile vähe, vast ainult üksikuid osi antiikkujudelt. 12. saj. alates mitmekesisest kuradi välimus, kuni äärmise fantastilikkuseni. Hoobi kuradikujutusele kunstis annab humanism ja osalt reformatsioon. Usk põrguvägedesse kahaneb. Üldine areng muudab kuradi kunstis enam dekoratsiooniesemeks, mille taga tõsisemat ei peitu.

Usuteadusline Ajakiri

Ilmub 1933. a. peale Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi ajakirjana (seni andis välja Usuteaduskond) aastas neli numbrit à 32 lhk. kokku 128 lhk. Peale selle lisavihud.

Tellimise hind 1936. aastaks sisemaale **2 kr.**, välismaale **2 kr. 50 snt.**: üksiknumbri hind **50 snt.** Lisavihkude hind igakord eriti.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Pealadu Tartus, Akad. Usuteadl. Selts (Peeter Põllu t. 2) ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupl. (Ülikooli t. 15, Tartus), tel. 63. Toimkonna aadr.: Tartu, Peeter Põllu t. 2. Akad. Usuteadl. Selts.

Vanemad aastakäigud I—V, à 2 kr.

Üksikud lisavihud:

- 1) O. Sild, Kas Tallinna doomkirik on kirikuloolises arenemiskäigus olnud piiskopikirikuks? 1926, hind 50 snt.
- 2) Usuteaduslisi oskussõnu. Trükk otsas: ilmub uus trükk.
- 3) Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal. 1932, hind 1 kr.
- 4) M. J. Eisen. Vändra Tõnn 1932. a. teadete valgustusel 1933, hind 50 snt.
- 5) Hugo Masing. Anatoti prohvet. 1933, hind 50 snt.

Muid Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi toimetusi:

- 1) Peeter Põld. Usuline kriis, 1932, hind 50 snt.
- 2) Hilda Kasak. „Ratsionalist“ ja psühhoanalüütiline ilma-vaade, 1933, hind 25 snt.
- 3) Theophil Spoerri. Argipäeva Isand, hind 50 snt.
- 4) Mart Morats. Oxfordliikumine, hind 25 snt.
- 5) W. J. Oehler. Viljakas vaikimine, hind 1 kr.

Märkus: Akad. Usut. Seltsi liikmed saavad kõiki Seltsi väljaandeid 50 % hinnaalandusega.

Ladu: Akad. Usuteadl. Selts, Tartu, Peeter Põllu t. 2 ja Akadeem. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli t. 15, Tartus.

Ilmus A. U. S-i Kirjastusel

Neemed vihmade lahte.

Hugo Masingu luuletuskogu. Illustratsioonid autorilt.